

STADSHOLMEN

PELARBACKEN STÖRRE 30

Högbergsgatan 29, Kapellgränd 2

SÖDERMALM

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturreserveratet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsammans med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

1 GATHUS VID HÖBERGSGATAN MED FLYGLAR SOM STRÄCKER SIG SÖDERUT.

2 DEN SÖDRA GÅRDSLÄNGAN SOM UPPFÖRDES 1987.

HÖRNET KAPELLGRÄNDEN / HÖGBERGSGATAN. PELARBACKEN STÖRRE 30 ÄR DEN HÖGRA BYGGNADEN. OKÄND FOTOGRAF OCH ÅR. SSM:S ARKIV, F 70258.

Bebyggelsen på tomten uppfördes omkring 1790 av hovslagare Carl Tecklind och fastigheten var i olika hovslagares ägo fram till 1800-talets mitt. Byggnaderna präglas i dag till stor del av den på- och ombyggnad som sockerbruksmästare J H Dreyer lät genomföra år 1860.

Planlösningen och delar av den fasta inredningen är exempel på en bostadsmiljö från 1800-talets andra hälft. Det finns också viss bevarad inredning både från 1700-talet och från ombyggnader efter 1860-talet.

Under åren 1863-1868 bodde konstnären Josabeth Sjöberg, känd för sina naiva bilder med stark berättarglädje, i en av vindskamrarna. Rummet är avbildat på en akvarell i Stockholms stadsmuseums samlingar.

Pelarbacken Större 30 är blåvärderad enligt Stockholms Stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Detta innebär att fastigheten har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

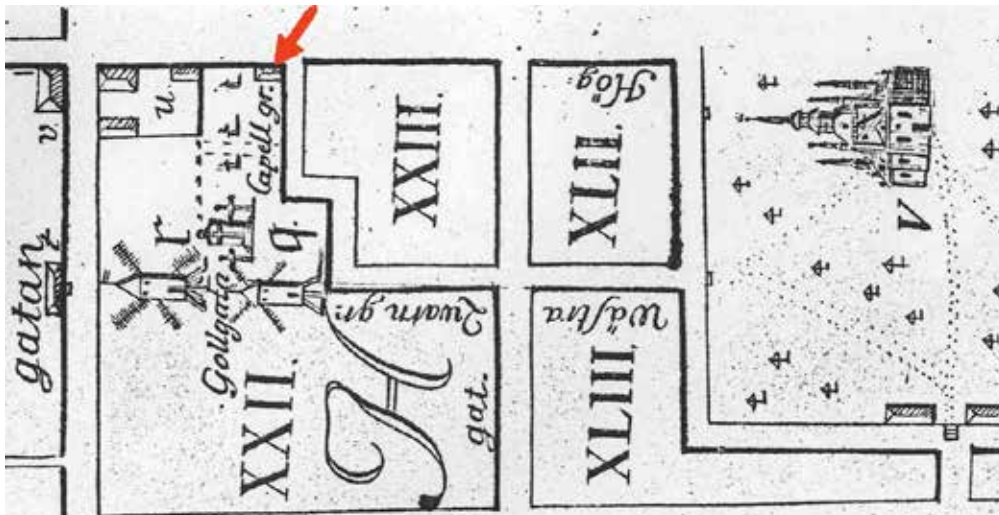
Områdets betydelse fram till 1640-talet

På det berg där kvarteret Pelarbacken Större ligger fanns förmodligen en avrättningsplats under medeltiden, intill den stora allmänningssvågen söderut. Från 1400-talet finns flera belägg för ett kapell kallat

Helga Kors kapell i anslutning till berget och vägen. Kapellet ersattes under tidigt 1500-tal av en kalvarieanläggning, det vill säga en plats där pilgrimer kunde göra en vandring i Jesu fotspår, en via Dolorosa upp på Golgataberget. Tre stenar, eller pelare, markerade tre stationer på vandringen vilket har gett upphov till namnet Pelarberget eller Pelarbacken, belagt från 1638. Anläggningen togs förmodligen ur bruk efter reformationen. Från 1630-talet finns ett omnämnande av en begravning på "Calvarieberg". En sekreterare till den franska ambassadören begravdes där som ett alternativ till en protestantisk kyrkogård.

Det nuvarande gatunätet och kvartersindelningen

Området reglerades på 1640-talet, vilket förmodligen innebar slutet på kalvarieberget som sakral plats. De nuvarande Höbergsgatan och Kapellgränden drogs fram i området, den senare har förmodligen fått sitt namn från närheten till Sturekapellet som från 1590 fram till 1600-talets andra hälft låg ett par

PÅ TILLAEUS KARTA FRÅN 1733 SYNS ETT HUS VID HÖGBERGSG ATAN PÅ TOMTEN PELARBACKEN STÖRRE 30, OVANFÖR TEXTER "CAPELL GR". NEDANFÖR TEXTEN SYNS DE TVÅ KVARNARNA DUNDERCRANTZ (I ÖSTER) OCH FINSKAN (I VÄSTER). INTILL STÅR EN AV KALVARIESTENARNA OCH ETT ANTAL KORS SOM FÖRMODLIGEN MARKERAR GRAVAR I ANSLUTNING TILL KALVARIEPLATSEN. EN BEGRAVNING PÅ PLATSEN ÄR KÄND FRÅN 1630-TALET. TILLAEUS KÄNDE TILL BERGETS HISTORIA OCH HAR TAGIT MED BENÄMNINGEN "GOLLGATA" PÅ KARTAN. FOTO I SSM:S ARKIV, HÄR BESKURET.

EN MUSIKLEKTION HEMMA HOS JOSABETH I VINDSRUMMET. ELEVEN HETER JOHAN EDHOLM. PÅ SOFFBORDET STÅR FIKA OCH VÄNTAR. AKVARELL AV JOSABETH SJÖBERG, SSM:S ARKIV.

kvarter längre österut. Vid 1600-talets mitt hade befolkningen öster om Götgatan vuxit och en egen församling skapades. Katarina kyrka uppfördes och Sturekapellet revs. Inom Katarina församling bodde de inblandade i den häxprocess som under 1670-talet ledde till att flera personer avrättades.

Det är känt att riksguardien (chefen för statens myntverk) Hans Weiler ägde en kvartomt på berget 1645. Då Holms tomtbok upprättades 1674 var änkan Weiler ägare till en stor del av kvarteret Pelarbacken Större. Bebyggelsen i området utgjordes i huvudsak av enklare trähus av vilka flera brann ner

HUVUDBYGGNADENS GÅRDSFASAD. FOTO: J. MALMBERG.

GÅRDEN, SETT MOT SÖDER OCH DEN NYUPPFÖRDA SÖDRA GÅRDSFLYGELN. FOTO: J. MALMBERG.

vid den stora branden i Katarina 1723. Återuppbyggnaden gick långsamt och skedde till stor del i trä trots 1736 års byggnadsordning som föreskrev att husen skulle byggas av sten. En hel del 1700-talsbebyggelse finns bevarad i området, utspridd på olika kvarter. De personer som vid denna tid ägde hus i kvarteret Pelarbacken Större hade yrken som slaktare, kamrer, mjölnare, fabrikör eller styrman. De tillhörde inte stadens fattigare skikt men inte heller det rikaste.

En stor del av områdets byggnader härrör från 1800-talets mitt och senare. Det rör sig om bostadshus men även andra byggnader, till exempel Andreaskyrkan i kvarteret Pelarbacken Större som uppfördes 1876 efter ritningar av arkitekterna Axel och Hjalmar Kumlien.

HISTORIK

Från gaturegleringen på 1640-talet till den stora branden 1723

Tomten Pelarbacken Större 30 hade sin nuvarande

form men sträckte sig något längre söderut då Holms tomtbok upprättades 1674. Tomten är anpassad till det reglerade gatunätet med de nuvarande Högbergsgatan i norr och Kapellgränden i öster. Ägare 1674 var sahlig (avlidne) Eric Bengtsson. Om tomtens byggnader under 1600-talet är det endast känt att ingen stenbebyggelse fanns. Vid den stora branden i Katarina 1723 är detta en av de tomter som berördes. Ägare var då skeppstimmermannen Olof Lund.

Efter 1723 års brand fram till 1860

Olof Lund uppförde förmodligen ett nytt hus efter branden, markerat på Tillaeus karta från 1733. Tomten hade då den utsträckning mot söder som den har idag. Från 1749, då hovslagarmäster Carl Johan Lekman tog över fastigheten, och fram till 1860 bedrevs hovslageri på gården. Då hovslagaren Johan Adam Töppfer brandförsäkrade fastigheten 1761 fanns ett stenhus med välvd källare under vid nuvarande Högbergsgatan samt två trähus. Byggnaderna innehöll både bostadsrum och smedjeverkstad.

HUSET SETT FRÅN HÖRNET HÖBERGSGATAN / KAPELLGRÄND. FOTO: J. MALMBERG.

Mellan åren 1787 och 1799 lät hovslagare Carl Tecklind genomföra en stor ombyggnad. Möjligen revs det gamla huset, så som ägaren anger, men det är vanligt att det trots motsatt uppgift ofta bevarades stora delar av den äldre byggnadens murar och källare. Det nya huset var två våningar högt med en central körport mot Höbergsgatan. Mot söder sträckte sig två flyglar av något olika längd och med var sitt trapphus som nåddes från gården. Utöver bostadsrum fanns en hovslagarverkstad väster om körporten till gården och ett vagnshus österut, båda med egna portar mot gatan. Fram till 1860 var fastigheten i olika hovslagares ägo och några större förändringar av bebyggelsen tycks inte ha genomförts under denna period.

1860-talet

År 1860 lät sockerbruksmästare J H Dreyer bygga på huset med en våning och förlänga den västra flygeln till samma längd som den östra. Flygelns trapphus flyttades till sitt nuvarande läge. Fasaden mot Höbergsgatan fick fem fönsteraxlar och alla portar sattes igen och ersattes med fönsteröppningar. En ny entré togs upp från Kapellgränd. Verkstäderna i bottenvåningen byggdes om till bostadsrum och

planändringar gjordes även en trappa upp. På vindsplanet inreddes tre enkelrum med var sin takkupa. I ett av dessa rum bodde konstnären mamsell Josabeth Sjöberg (1812-1882) under fem år på 1860-talet. Josabeth försörjde sig som musiklektörinna och tog emot privata elever. Hennes bilder är naiva och detaljerade med en stark berättarglädje. Hon avbildade ofta de rum hon bodde i och utsikten från fönstren, och hon flyttade ett antal gånger.

1900-talet och senare tid

År 1902 inreddes en butik i bottenvåningens hörnrum med två skyltfönster och en egen entré. En butik iordningställdes också i en källarlokal med entré och skyltfönster från Höbergsgatan. Under åren 1918-1925 installerades wc i lägenheterna. År 1932 förvärvades fastigheten av staden. Omkring 1970 renoverades byggnaderna invändigt. Ett antal kakelugnar revs och ersattes med elvärme. Kök och våtutrymmen fick ny inredning.

Ytterligare en upprustning skedde 1987 samtidigt som en ny byggnadslänga uppfördes på gårdens södra sida, till samma höjd som övriga byggnader. Vissa mellanväggar revs för att ge plats åt nya kök

EN NISCH I TRAPPLOPPET I DET ÖSTRA TRAPPHUSET.
FOTO: J. MALMBERG.

och badrum. En del nya dörröppningar togs upp. I väster togs fyra fönster upp i en tidigare brandmur.

BYGGNADSBESKRIVNING

Exteriör

Fastigheten Pelarbacken Större 30 är bebyggd med ett tre våningar högt stenhus med svartmålad sockel, där ovan gul slätputs och en profilerad taklist. Fönstren har okopplade bågar med mittpost och på våning 1 trappa även tvärpost. På bottenvåningen är hörnpartiet fasat och försett med en delvis glasad port flankerad av skyltfönster. I den brandmur som vetter mot väster är fyra fönster upptagna sekundärt. En entréport, med delvis glasade fyllningar, leder från Kapellgränd genom den östra flygeln in till gården. Gården är helt kringbyggd, asfalterad och har en panelad förrådsbyggnad mot den östra flygeln. Huvudbyggnaden mot Högbergsgatan och den östra flygeln har sadeltak medan den västra och södra gårdsflygeln har pulpettak. Alla tak är klädda med svartmålad plåt.

Interiör

De två trapphusen, belägna i den östra respektive västra flygeln, har trappor av kalksten och golv av keramiska plattor. I det östra trapphuset finns två nischer i det första trapploppet. I fönstren sitter blyinfattat glas från 1900-talets början. Dörrarna till lägenheterna består av enstaka enkeldörrar av 1700-talstyp men framför allt dörrar av 1800-talstyp. Lägenheternas planlösningar är i stort bevarade sedan 1860-talet. De gamla köken har dock delats upp för att även rymma badrum och några nya dörröppningar har tagits upp. Snickerierna är huvudsakligen från 1800-talets mitt, till exempel profilerade lister, smyg- och bröstpaneler samt fyllningsdörrar. De bevarade kakelugnarna är från 1800-talets mitt och 1900-talets början. Enstaka snickerier från 1700-tal och tidigt 1800-tal förekommer också.

Den södra gårdsflygeln från 1980-talet har utökad flyglarnas lägenhetsyta med nya kök. Josabeth Sjöbergs rum på vinden är bevarat.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.